ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ XIX, ΤΕΥΧΟΣ 1-2 1986

ΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΣΗΜΕΙΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΕΤΡΑ ΣΗΤΕΙΑΣ*

ΜΕΤΑΞΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Πετράς, ο μινωικός οικισμός στην πόλη της Σητείας, ανασκάπτεται συστηματικά από το 1985[1]. Το 1988, χρηματική ενίσχυση από το Ινστιτούτο για την Προϊστορία του Αιγαίου της Νέας Υόρκης, έδωσε την ευκαιρία να ερευνηθούν διάφορα σημεία του λόφου, στα οποία οι δοκιμαστικές τομές του 1987 είχαν προσφέρει ενδείξεις για την ύπαρξη αρχιτεκτονικών λειψάνων κατά χώραν. Το τεκτονικό σημείο, που αποτελεί το αντικείμενο της σύντομης αυτής παρουσίασης, βρέθηκε χαραγμένο σε κυβόλιθο κτιριακού συγκροτήματος, που άρχισε να αποκαλύπτεται στο δυτικό άκρο του μεγάλου πλατώματος της κορυφής.

Η ανασκαφή

Ο χώρος που ερευνήθηκε στο σημείο αυτό καλύπτει έκταση μόλις 65 τ.μ., αλλά τα ευρήματα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα (ε ι κ. 1-2). Αποκαλύφθηκε συγκρότημα πέντε αποθηκών, πλάτους 2,40-2,50 μ. καθεμιά, με προσανατολισμό Α.-Δ. Έχουν τοίχους χτισμένους από μετρίου μεγέθους ακανόνιστες πέτρες και δάπεδο λαξευμένο στο βράχο. Οι τοίχοι έφεραν αρχικά κονιάματα, μερικά κομμάτια από τα οποία ήταν ακόμα στη θέση τους και άλλα στο πάτωμα και την επίχωση. Στον τοίχο που κλείνει τις αποθήκες προς τα ανατολικά, υπάρχουν ενσωματωμένοι τέσσερις μεγάλοι ασβεστολιθικοί κανονικά λαξευμένοι κυβόλιθοι, διαστάσεων 0,80 × 0,85 × 0,85 μ. Αρχικά υπήρχαν άλλοι δύο, από τους οποίους ο ένας σε μεταγενέστερες εποχές μετατοπίσθηκε και τοποθετήθηκε στον αναλημματικό τοίχο, που ζώνει την κορυφή του λόφου, ακριβώς στα δυτικά των αποθηκών, ενώ ο δεύτερος δεν σώζεται πια. Δεν έχουν βρεθεί ακόμα οι εξωτερικοί τοίχοι του συγκροτήματος, ούτε προς τα δυτικά, ούτε προς τα βόρεια, ούτε προς τα νό-

* Η γράφουσα επιθυμεί, και από αυτή τη θέση, να ευχαριστήσει θερμά όλους όσοι, φορείς, ιδρύματα, ιδιώτες και αρκετοί συνάδελφοι, στην Ελλάδα και το εξωτερικό, βοήθησαν, ηθικά ή υλικά, ή και τα δύο, την ανασκαφή του Πετρά και τη μελέτη.

Το σχέδιο της ανασκαφής έγινε από τους αρχιτέκτονες Δ. Αραβαντινό και Θ. Νακάση. Το σχέδιο του τεκτονικού σημείου και οι φωτογραφίες οφείλονται στη γράφουσα.

1. Για μια πρώτη παρουσίαση των δεδομένων, των δύο πρώτων ετών της ανασκαφής (1985 και 1986) καθώς και της συστηματικής επιφανειακής έρευνας του 1986, βλ. Μ. Τσιποπούλου, Νέα στοιχεία για τη μινωική κατοίκηση στην περιοχή της πόλης της Σητείας, Πεπραγμένα ΣΤ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά 1986 (υπό έκδοση). Επίσης για μια σύντομη έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας του 1987, βλ. Μ. Τσιποπούλου, Έρευνες στον Πετρά και τον κόλπο της Σητείας, 1987, Κρητική Εστία 1988, σ. 336-338.

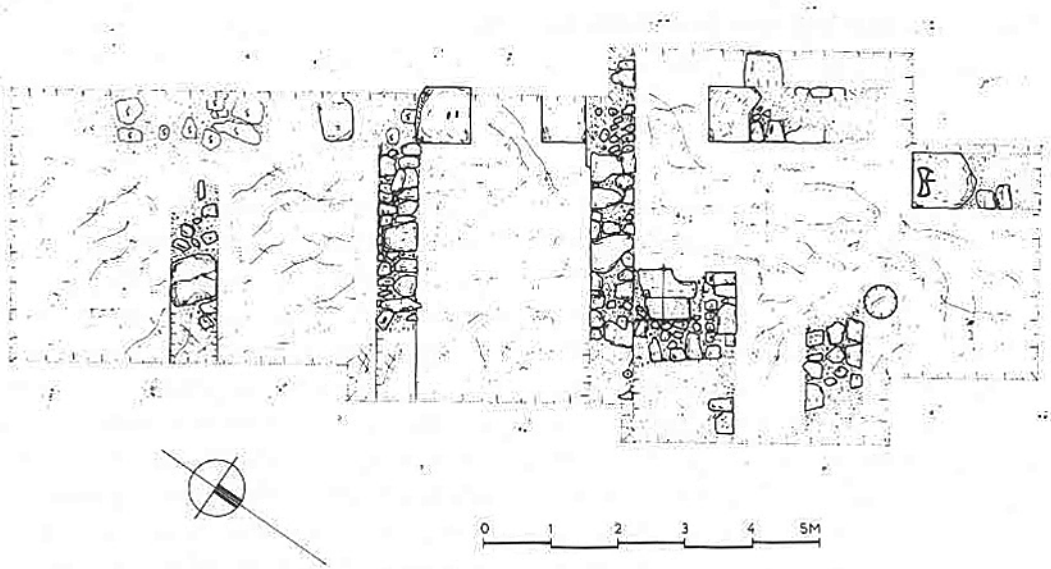

Εικ. 1. Κάτοψη των αποθηκών.

τια. Έτσι, δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε ούτε το συνολικό αριθμό των αποθηκών, ούτε και το μήκος τους. Γνωρίζουμε πάντως ότι το κτίριο στο οποίο ανήκαν ήταν διώροφο, γιατί βρέθηκε μια λίθινη σκάλα, στο δεύτερο από τα νότια δωμάτιο, που σώζει δύο σκαλοπάτια στη θέση τους. Πεσμένα από τον όροφο ήταν εξάλλου κομμάτια κονιάματος με κόκκινο και μαύρο χρώμα.

Το τεκτονικό σημείο, που θα μας απασχολήσει εδώ, ένας πέλεκυς, είναι χαραγμένο στην άνω επιφάνεια του νοτιότερου από τους τέσσερις κυβόλιθους (ε ι κ. 1). Αλλά, πριν έρθουμε σ' αυτό, ας δούμε, πολύ σύντομα, τα ευρήματα του χώρου.

Στις αποθήκες βρέθηκαν οκτώ μεγάλοι πίθοι, με σχοινοειδή διακόσμηση, ύψ. 1,20-1,80 μ. πεσμένοι πλάγια και σπασμένοι, οι οποίοι φαίνεται ότι σώζουν όλα τα κομμάτια τους (ε ι κ. 3). Η ανωδομή των τοίχων αποτελείτο από πλίνθους και ξυλοδεσιά, γιατί υπήρχαν όχι μόνο πάρα πολλά κομμάτια κοκκινωπού πηλού στην επίχωση, αλλά και αρκετές ψημένες πλίνθοι, καθώς και έντονο κάψιμο σε όλη την έκταση του τομέα. Η καταστροφή και εγκατάλειψη του κτιρίου πρέπει να τοποθετηθεί στην ΥΜ Ι και μάλλον στην ΥΜ Ια. Η κεραμική περιλάμβανε, εκτός από τους πίθους, ελάχιστα, ακέραια αγγεία, κυρίως άβαφα κωνικά κύπελλα διαφόρων τύπων (ε ι κ. 4). Αρκετά από τα όστρακα φέρουν διακόσμηση ανοικτή σε σκοτεινό βάθος. Επίσης ενδιαφέροντα για τη χρονολόγηση ήταν ένα μεγάλο όστρα-

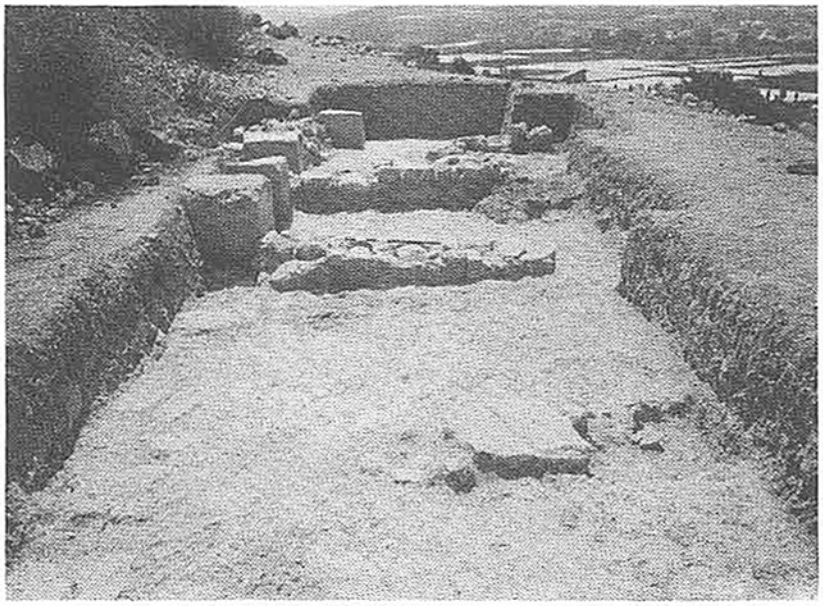

Εικ. 3. Οι αποθήκες από Β. με τους πίθους στη θέση τους.

Εικ. 2. Οι αποθήκες από Β.

Εικ. 4. Άωτο κωνικό κύπελλο.

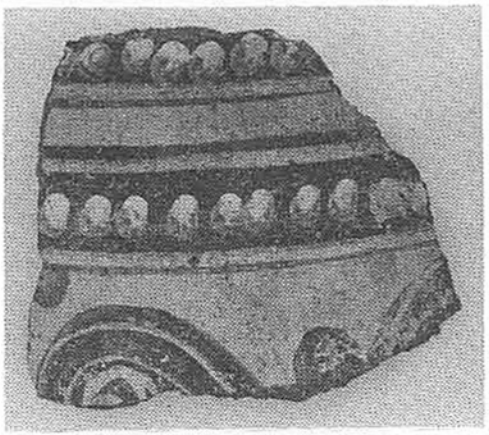

Εικ. 5. Όστρακο αμφορέα ή πιθαμφορέα με δίχρωμη διακόσμηση.

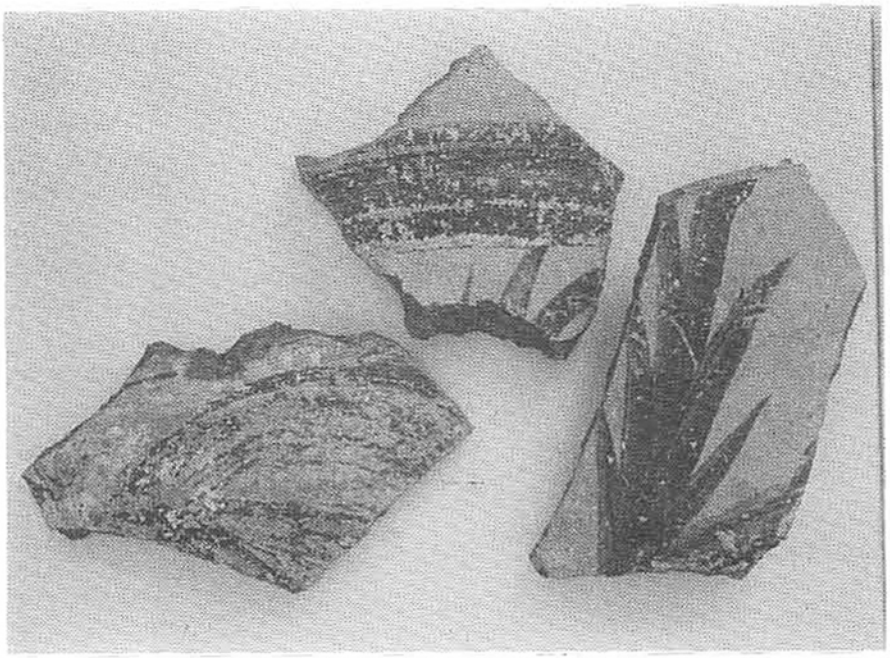

Εικ. 6. Όστρακα κλειστού αγγείου φυτικού ρυθμού.

Εικ. 7. Το τεκτονικό σημείο από Ν.

κο αμφορέα ή πιθαμφορέα με δίχρωμη διακόσμηση (ε ι κ. 5) και τα κομμάτια κλειστού αγγείου φυτικού ρυθμού (ε ι κ. 6).

Το τεκτονικό σημείο (ε ι κ. 7-8)

Όπως ήδη αναφέρθηκε, πρόκειται για ένα διπλό πέλεκυ, με στυλεό, που βρίσκεται χαραγμένος στην άνω επιφάνεια του νοτιότερου κυβόλιθου. Έχει μέγιστο πλάτος 0,412 και ύψος (μαζί με το στυλεό) 0,266 μ. Η λάξευση έχει βάθος περίπου 0,005 μ. κατά μέσο όρο, και το πάχος του περιγράμματός είναι 0,01-0,018 μ. Όλες οι πλευρές του είναι σχεδόν καμπύλες. Ο στυλεός έχει τοποθετηθεί κάπως ασύμμετρα ως προς τον κάθετο άξονα. Βρίσκεται στο βόρειο

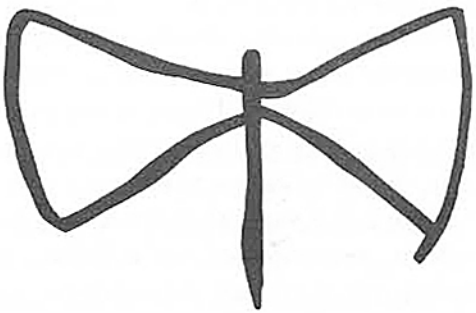

Εικ. 8. Σχεδιαστική αναπαράσταση του τεκτονικού σημείου.

τμήμα του κυβόλιθου και απέχει από τη βορειοδυτική γωνία 0,20 και από τη βορειοανατολική 0,21 μ.

Παρατηρήσεις

Καταρχήν, η συμμετρική τοποθέτηση του σημείου πάνω στον κυβόλιθο δηλώνει πιθανότατα ότι αυτό χαράχθηκε μετά το κόψιμο και τη λάξευση του ογκόλιθου και ίσως και μετά την τοποθέτησή του στον τοίχο.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι οι πλευρές του πέλεκυ είναι σχεδόν καμπύλες, χωρίς τη σχηματοποίηση, που συνήθως παρατηρείται στα ανάλογα τεκτονικά σημεία που βρέθηκαν αλλού[2], παρόλο που δεν πρόκειται, βέβαια, για ρεαλιστική απεικόνιση πραγματικού αντικειμένου.

Τα γνωστά μινωικά τεκτονικά σημεία είναι πολλά και βρίσκονται συνήθως σε ανάκτορα, άλλα σημαντικά κτίρια και τάφους. Η βιβλιογραφία είναι αρκετά πλούσια, αν και το πρόβλημα μιας γενικά αποδεκτής θεωρίας για την ερμηνεία τους παραμένει πάντα ανοικτό[3]. Εξάλλου φαίνεται ότι οι πελέκεις συχνά προτιμώνται στις δυτικές πλευρές κτιρίων, και μάλιστα αποθηκών. Σπάνια απαντούν μόνοι τους και δεν αποκλείεται η ανασκαφή του Πετρά να αποκαλύψει στο μέλλον και άλλα τεκτονικά σημεία, όμοια ή διαφορετικά.

Ήδη ο A. Evans, αλλά και άλλοι, αργότερα, παρατήρησαν ότι η βαθιά λάξευση στα τεκτονικά σημεία ήταν χαρακτηριστική της παλαιοανακτορικής περιόδου, πράγμα που, όμως, δεν φαίνεται να έχει γενική ισχύ, αν και σε μερικές περιπτώσεις οι ανασκαφείς υποθέτουν ότι μερικοί ογκόλιθοι ήταν πιθανώς σε δεύτερη χρήση[4].

Όσο για τον Πετρά, το κτίριο στο οποίο ανήκαν οι αποθήκες φαίνεται ότι θεμελιώθηκε στην πρώτη νεοανακτορική φάση, κατά τη ΜΜ ΙΙΙ, καταστράφηκε και εγκαταλείφθηκε στην ΥΜ Ια, όπως και τα άλλα τμήματα του οικισμού, που έχουν ως σήμερα ερευνηθεί[5]. Ότι υ-

2. Πρβλ. για παράδειγμα τους πελέκεις από τα Μάλια, F. Chapouthier, Les écritures minoennes au Palais de Mallia, Etudes Crétoises II, Paris 1930, σ. 76, και τη Φαιστό, L. Pernier, Il Palazzo Minoico di Festos, Roma 1935, II, σ. 408. Και βεβαίως δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι ο διπλός πέλεκυς αποτελεί σημείο τόσο της ιερογλυφικής γραφής, όσο και της γραμμικής Α΄ (P 36 και L 52 αντίστοιχα).

3. Για την προ του 1966 βιβλιογραφία βλ. J. Sakellarakis, Mason's Marks from Archanes, στον τόμο Europa, Festschrift für Ernst Grumach, 1967, σ. 277-286. Βλ. επίσης J. Shaw, Minoan Architecture, Materials and Techniques, ASAtene 49 (1973), σ. 109-111, και Cambridge Ancient History II, 1, 1973, σ. 585-587.

4. Βλ. για παράδειγμα, J. Sakellarakis, ό.π., σ. 286-287, με βιβλιογραφία.

5. Η κεραμική δεν έχει μελετηθεί όλη. Πάντως, η πρώτη εντύπωση, από τη μέχρι τώρα μελέτη, είναι ότι δεν υπάρχει, χαρακτηριστική τουλάχιστον, ΥΜ Ιβ κεραμική. Φυσικά δεν είναι δυνατόν να μιλήσει κανείς για απόλυτη χρονολόγηση, έτσι επιθυμούμε να καταστήσουμε σαφές ότι πρόκειται — κατά πάσαν πιθανότητα — για ΥΜ Ια κεραμική φάση και τίποτα παραπάνω, προς το παρόν. Κατά πόσον η καταστροφή και εγκατάλειψη του κτιρίου στον Πετρά είναι παλιότερη απ' αυτή του ανακτόρου της Ζάκρου, όπως φαίνεται πιθανό ελπίζουμε ότι με τη συνέχιση της ανασκαφής και της μελέτης θα διαπιστωθεί το συντομότερο δυνατόν.

πήρξε κατοίκηση στο λόφο ήδη από την ΠΜ ΙΙβ και κατά τη διάρκεια της ΜΜ εποχής είναι βέβαιο, από βαθιές στρωματογραφικές τομές σε διάφορα σημεία, όπου έχουν βρεθεί άφθονη κεραμική και αρχιτεκτονικά λείψανα. Φαίνεται πάντως ότι, κατά την αρχή της νεοανακτορικής φάσης, πολλά παλιότερα κτίσματα ισοπεδώθηκαν, για να παραχωρήσουν τη θέση τους σε άλλα. Πράγματι, έχει παρατηρηθεί, σε διάφορα σημεία του οικισμού, ότι το χώμα που είχε χρησιμοποιηθεί για το κτίσιμο νεοανακτορικών τοίχων περιείχε πολλά, συχνά πολύ καλής ποιότητας, προανακτορικά και παλαιοανακτορικά όστρακα. Και στις αποθήκες, που μας ενδιαφέρουν εδώ, η επίχωση της λίθινης σκάλας είχε σχεδόν αποκλειστικά ΜΜ Ι όστρακα. Πάντως δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε, όχι ακόμα τουλάχιστον, αν ήδη από την παλαιονακτορική φάση ο οικισμός του Πετρά περιελάμβανε κτίρια, στα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί τόσο μεγάλοι, κανονικά λαξευμένοι, ασβεστολιθικοί κυβόλιθοι. Αρκούμαστε όμως να σημειώσουμε ότι στο βορειότερο σωζόμενο τοίχο του συγκροτήματος των αποθηκών, υπάρχει ένας λίθος σε δεύτερη χρήση, προερχόμενος πιθανώς από κατώφλι (ε ι κ. 1).

Τέλος, και ως προς το μέγεθός του, ο πέλεκυς του Πετρά, δεν είναι σίγουρα από τα μικρότερα μινωικά τεκτονικά σημεία.

Ανεξάρτητα πάντως από τη μορφή και τη λειτουργία του κτιρίου, στο οποίο ανήκουν οι δυτικές αποθήκες του Πετρά, και ελπίζουμε η συνέχιση της ανασκαφής να μας επιτρέψει να τις εξακριβώσουμε σύντομα, το ενδιαφέρον του τεκτονικού σημείου είναι ότι παρέχει μια σοβαρή ένδειξη για τη σημασία του χώρου, που φαίνεται πως υπήρξε ένα από τα μεγάλα λιμάνια της μινωικής Κρήτης.

Bristol, 1988

A MASON'S MARK IN A BUILDING COMPLEX AT PETRAS, SITEIA

METAXIA TSIPOPOULOU

A mason's mark in the form of a double-axe with a haft, which was found in 1988 in the excavation at Petras, Siteia, is here published. It measures 0.412 × 0.266 m. and is incised on the upper surface of a limestone block belonging to a group of five magazines on the west edge of the hilltop. The east wall of these magazines contains three other similar blocks measuring 0.80 × 0.85 × 0.85 m. there were originally six. The building, whose function or final plan we do not yet know, because only 65 m^2 have been excavated, is dated to LM I, and probably to the LM IA phase.

Bristol, 1988